

محیط زیست و برنامه سوم توسعه، نگاهی به آینده*

دولتی و مردمی در برنامه سوم توسعه، نگرشی بر ابعاد زیست محیطی قانون برنامه های دوم و سوم توسعه، جمعیت و الگوی مصرف، بحث و بررسی گردید. در این همایش با گردهم آوردن جمعی از صاحب نظران، مدیران و محققان در زمینه محیط زیست، سعی شد تا ضمن ارزیابی میزان دستیابی به اهداف زیست محیطی برنامه دوم، برنامه سوم نیز از دیدگاه توجه به مسائل زیست محیطی مورد بحث و تبادل نظر قرار گیرد.

انجمن متخصصان محیط زیست ایران، سومین همایش ملی دو سالانه خود را با عنوان «محیط زیست، برنامه سوم توسعه، نگاهی به آینده» در روزهای پایانی سال گذشته در تهران برگزار کرد. طی دو روز همایش پس از جلسه افتتاحیه، پنج جلسه برگزار شد که در این جلسات موضوعاتی همچون توسعه پایدار، انرژی و آمایش سرزمین، ارزیابی میزان دستیابی به اهداف زیست محیطی در برنامه دوم و چگونگی نگرش در برنامه سوم توسعه، نقش تشکلهای غیر

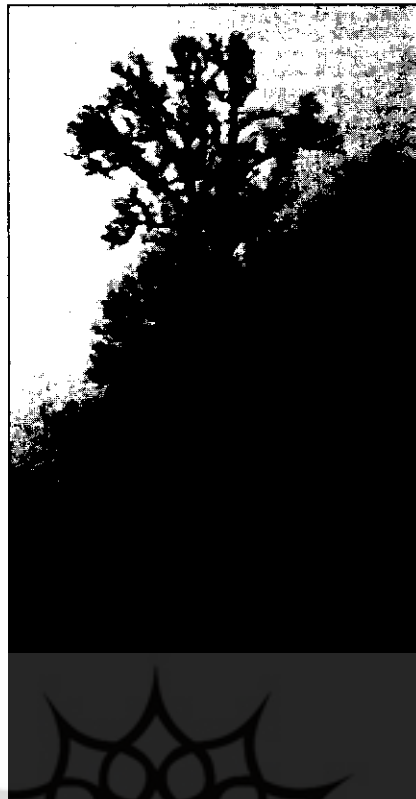
* - برگرفته از بولتن کنفرانس ها، شماره ۳۲، مؤسسه مطالعات بین المللی انرژی

انرژی و توسعه پایدار

در اولین نشست، بحث انرژی، برنامه ریزی و نگرشی به توسعه پایدار، توسط دکتر عباسپور رئیس همایش عنوان شد. وی گفت، از آنجا که انرژی یکی از بخش‌های مهم آلوده‌کننده محیط زیست است، بنابراین باید در برنامه توسعه پایدار، توجه خاصی به آن شود. در صورتی که قبلاً توسعه فقط به صورت توسعه و رشد اقتصادی در نظر گرفته می‌شد که شاید بتوان گفت که خود این توسعه در چنین حالتی مانع از رشد اقتصادی می‌شد. سپس وی، سناریوهای مختلف پیش‌بینی شده برای میزان انتشار CO₂ را تا سال ۲۰۱۰ مطرح نمود و نتیجه گرفت که رشد مصرف انرژی باید تحت کنترل قرار گیرد. در این بین، نباید از ارزش‌گذاری خسارات زیست‌محیطی غافل بود و از این‌رو باید هزینه‌های زیست‌محیطی را با توجه به انواع حامل‌های انرژی در نظر گرفت. وی سناریوهای مختلف کاهش آلاینده‌ها را در صورت جایگزینی انرژی فسیلی توسط آب، باد و خورشید به ترتیب به میزان ۸ درصد، ۵/۰ درصد و ۱ درصد ذکر کرد.

در همین نشست، دکتر مکنون نیز مفاهیم توسعه پایدار را در برنامه سوم بررسی کرد در ابتدا تعریفی از توسعه پایدار ارائه نمود. به گفته وی، توسعه پایدار به معنای بهره‌برداری بهینه و معقول از منابع با حفظ حقوق نسل‌های آینده است. سپس نامبرده، دستور کار ۲۱ (ابعاد مختلف توسعه پایدار از دیدگاه جهانی در گزارش نهایی کنفرانس زمین در سال ۱۹۹۲ میلادی به نام دستور کار ۲۱ نامیده می‌شود) و توسعه پایدار را با توجه به امور ساختاری، امور اقتصادی و مالی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی، آموزش، علوم و فناوری، منابع طبیعی، آب و خاک، جنگل و امور زیربنایی، کشاورزی، صنعت، انرژی و توسعه کالبدی توضیح داد. در بررسی امور ساختاری، کاهش تصدی دولت، تمرکززدایی و واگذاری امور به مردم را عنوان کرد و امور اقتصادی و مالی را با تنظیم انحصارات و رقابتی کردن فعالیت‌های اقتصادی، امور مالی و مالیاتی، درآمد و هزینه استان‌ها، سیاست‌های پولی و ارزی، ساماندهی بازار مالی و صادرات غیر نفتی و نظارت بر امور در نظر گرفت.

وی پس از بررسی این امور، به بحث اجتماعی به صورت تحلیل نظام تأمین اجتماعی

شدت انرژی کشور طی دوره ۱۳۷۷-۱۳۵۵ حدوداً ۳/۳ برابر شده است

و یارانه‌ها، اشتغال و بهداشت و درمان و سپس به امور فرهنگی با توجه به فعالیت‌های فرهنگی، ورزشی و هنری جوانان، زنان و بحث میراث فرهنگی و معارف پرداخت. در بررسی امور زیربنایی نیز به مباحث آب و کشاورزی، صنعت و معدن، انرژی، پست و مخابرات، حمل و نقل و عمران شهری و روستایی و مسکن پرداخت. وی در ادامه با اشاره به استراتژی ملی توسعه پایدار در برنامه سوم توسعه به بررسی حذف ناپایداری‌ها، استفاده بهینه از منابع و توسعه جامع‌الاطراف و مستمر خاطر نشان ساخت که تمامی تصمیم‌گیران مملکتی باید سعی کنند تا با در نظر گرفتن تمامی ملاحظات، راه را برای انجام مسائل در نظر گرفته شده در برنامه سوم هموار سازند و به سرعت به تکمیل فرآیندهای مربوطه بپردازند.

خسروی‌زاده، سخنران بعدی این نشست، درونمای چگونگی مصرف حامل‌های فسیلی انرژی را در برنامه سوم توسعه مشخص نمود و توضیح داد که مصرف فرآورده‌های نفتی کشور از

۸/۰۸۱ میلیون مترمکعب در سال ۱۳۴۷ به ۱۴۶/۷۶۳ میلیون مترمکعب در سال ۱۳۷۸ رسیده است.

مصرف گاز طبیعی نیز از ۲۵۱۲ میلیون مترمکعب در سال ۱۳۵۵ به ۵۵۸۵۱ میلیون مترمکعب در سال ۱۳۷۷ رسیده و به طور کلی مصرف نهایی انرژی از ۵۹ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال مزبور به ۶۵۱/۲ در سال ۱۳۷۷ افزایش یافته است. در حالی که تولید خالص داخلی (به قیمت‌های ثابت ۱۳۶۱) از ۴۷۲۰/۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۷ به ۱۵۴۴۴/۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۷ افزایش یافته است.

به عبارت دیگر، شدت انرژی کشور طی دوره ۱۳۷۷-۱۳۵۵ حدوداً ۳/۳ برابر شده است.

در حالی که مصرف انواع حامل‌های انرژی در همان دوره زمانی در بخش‌های تجاری و خانگی از ۲۳/۲ به ۲۳۱/۲، صنعتی از ۱۵/۹ به ۱۶۰/۸، حمل و نقل از ۱۳/۹ به ۱۶۱/۱، کشاورزی از ۳/۳ به ۳۳/۳ و بالاخره سایر زیربخش‌ها که اغلب مصارف غیر انرژی می‌باشند از ۲/۸ به ۶۴/۸ میلیون بشکه معادل نفت خام رسیده است. همان‌طور که از ارقام مزبور برمی‌آید، معادل ۳۹۲/۳ میلیون بشکه این رقم (متجاوز از ۶۰ درصد) مربوط به مصارف حمل و نقل و تجاری و خانگی است که بخش اعظم آن مصارف رفاهی می‌باشد و در زیربخش صنعتی و کشاورزی تنها ۱۹۴/۱ میلیون بشکه معادل نفت خام (کمتر از ۳۰ درصد) در جهت تولید به مصرف رسیده است و مابقی، اغلب مصارفی غیرانرژی می‌باشند. ایزارهای پردوام مصرف‌کننده انرژی در کلیه زیربخش‌ها اغلب کهنه، فرسوده و برخوردار از تکنولوژی‌های پرمصرف می‌باشند که تغییر آن‌ها مستلزم به کارگیری سرمایه‌های فیزیکی و صرف وقت فراوان می‌باشد و بالاخره در زیربخش‌های رفاهی که کلیه زیربخش خانگی و قسمت اعظم زیربخش حمل و نقل را به خود اختصاص می‌دهد، بخش اعظم متجاوز از ۹ (درصد) آن را طبقات محروم به مصرف می‌رسانند. در زیربخش حمل و نقل جاده‌ای و راه‌آهن، تقریباً همه امکانات حمل و نقل عمومی به وسیله طبقات محروم و آسیب‌پذیر مورد مصرف قرار می‌گیرد. متجاوز از ۴۲ درصد اتومبیل‌های شخصی کشور بیش از بیست سال و ۶۶ درصد آن بیش از ۱۵ سال و بالاخره ۷۳ درصد آن بیشتر از ۱۰ سال عمر دارند که ناگفته پیداست که طبقات مرفه از این وسایط قدیمی استفاده

نمی‌کنند. از باقیمانده، تقریباً کلیه اتومبیل‌های بین ۵ تا ۱۰ سال و نیز سهم بزرگی از اتومبیل‌های ارزان قیمت زیر ۵ سال توسط کارمندان و قشر متوسط مورد استفاده قرار می‌گیرد و تنها اتومبیل‌های گران قیمت از تکنولوژی پیشرفته و کم‌مصرف برخوردار است و توسط قشر مرفه مورد استفاده قرار می‌گیرند که سهم مصرف بنزین آن‌ها کمتر از ۱/۵ درصد کل مصرف بنزین کشور است. در زمینه مصارف خانگی نیز کلیه نفت سفید مصرفی به وسیله ائتشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر جامعه به مصرف می‌رسد. نفت و گاز حرارتی که سهم قابل توجهی از آن به مصارف خانگی می‌رسد، تنها ۸ درصد کل نفت و گاز مصرفی کشور را به خود اختصاص می‌دهد که طبقات مرفه بخش کمی از آن را به مصرف می‌رسانند.

نسترن رحیمی، چهارمین سخنران اولین نشست این همایش بود که در مورد توسعه پایدار، گردشگری و انرژی صحبت کرد. وی گفت، امروزه توسعه روزافزون گردشگری یکی از صنایع کارآ و درآمدزا برای برخی از کشورهای جهان محسوب می‌شود. صنعت گردشگری از یک‌سو با توجه به روند صنعتی شدن جوامع و کاهش ارتباط سالم و پویا میان انسان و طبیعت اطراف او و از سوی دیگر سودآوری، رونق اقتصادی و اشتغال‌زایی خود پیامدهای گوناگونی را به همراه داشته است. وی در واقع اثرات احتمالی گردشگری را بر توسعه بومی و منطقه‌ای و همچنین اثرات اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی و... گردشگری را در راستای نیل به اهداف توسعه پایدار مورد بحث و بررسی قرار داده و در نهایت برای ایجاد تعادل میان توسعه پایدار اجتماعی، اکولوژیکی، زیست‌محیطی و اقتصادی مناطق و صنعت گردشگری رهنمودهایی را ارائه نمود.

از جمله این رهنمودهای ارائه شده می‌توان به ملحوظ نمودن حداقل استانداردهای بین‌المللی، تدوین استراتژی ارزیابی اثرات زیست‌محیطی، تعیین سهم گردشگری در حفاظت از منابع طبیعی و حفاظت شده، جذب گردشگران مقیم (در زمان طولانی) به منطقه، تعیین معیارهایی برای به حداقل رساندن مصرف آب، انرژی و سایر منابع، استفاده از منابع انرژی تجدیدپذیر شونده، دخیل نمودن سازمان‌های غیر دولتی و استفاده از مصالح ساختمانی و شیوه‌های معماری محلی اشاره نمود. آخرین سخنران این نشست، دکتر علیرضا

محیط زیست پایدار، شرایطی را گویند که محیط زیست هم نیازهای مادی و معنوی فعلی مردم را برآورده نماید و به گونه‌ای پابرجا باقی بماند که نیاز نسل‌های آینده را نیز برآورده سازد

قراگوزلو بود که در مورد شناخت توانمندی‌های موجود کشور در زمینه شناسایی بررسی‌های اکولوژیکی در چارچوب آمایش سرزمین صحبت کرد. وی تشریح کرد، فقدان اطلاعات مکانی در بسیاری از بخش‌های دنیا کاملاً محسوس است و این در حالی است که این اطلاعات برای حمایت کافی از توسعه پایدار بسیار ضروری است. وی تأکید نمود که قبل از شناخت منابع نباید اهداف را تعیین کرد، زیرا بعد از شناسایی منابع با مجموعه عظیمی از اطلاعات روبرو می‌شویم که این اطلاعات باید به درستی تجزیه و تحلیل شوند. وی در این باره از سازمان نقشه‌برداری صحبت کرد که این سازمان با در اختیار داشتن داده‌های مکانی که تصمیم‌گیران در حوزه آمایش

سرزمین به آن نیازمندند، ابزاری مؤثر برای کنترل محیط زیست در جهان ارائه می‌کند و در نتیجه، نقش آن در پایداری توسعه در برنامه‌ریزی‌های اساسی و بااهمیت است.

ارزیابی دستیابی به اهداف زیست‌محیطی در برنامه‌های توسعه

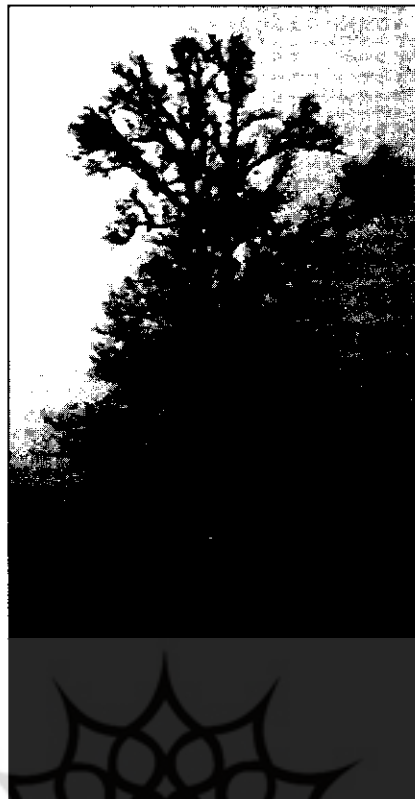
در دومین نشست این همایش، دکتر محمود شریعت در مورد ارزیابی مصرف و هدایت آن به سوی محیط زیست پایدار بحث کرد. وی در ابتدا توضیح داد که ارزیابی، بررسی مستندی را گویند که بتواند به یک تصمیم‌گیری منجر شود. این بررسی مستند شامل درک جزئیات نحوه مصرف، سیر معقول افزایش مصرف، علل مصرف بی‌رویه، عوارض مصرف و به خصوص مصرف بی‌رویه و تغییرات محیط زیست، خصوصاً آن قسمت که بیش از ظرفیت تحمل و قدرت تحلیل طبیعی عوامل محیط زیست است، می‌باشد. در واقع، پس از درک و شناخت کامل باید بتوان در جهت اهداف تعیین شده، پیشنهادهای اجرایی و راهبرد مفید و مؤثری ارائه نمود.

در مجموع، هدف تعیین شده عبارت از هدایت مصرف به سوی محیط زیست پایدار است. به گفته وی، محیط زیست پایدار، شرایطی را گویند که محیط زیست هم نیازهای مادی و معنوی فعلی مردم را برآورده نماید و به گونه‌ای پابرجا باقی بماند که نیاز نسل‌های آینده را نیز برآورده سازد. پایداری، حفظ ثبات و سکون داخلی محیط زیست است که طی فعل و انفعالات پیچیده فیزیکی، شیمیایی، بیولوژیکی و فیزیکوشیمیایی انجام می‌گیرد. نتیجه پایداری محیط، ثبات قابلیت دسترسی و قابلیت مصرف عوامل زیست‌محیطی آب و هوا و خاک و امثال آن‌ها می‌باشد. پس در هدایت به سوی محیط‌زیست پایدار، باید سه بخش شناخت وضع موجود، راهبردها و هدف نهایی لحاظ شود. در قسمت شناخت، گردش تعادلی مواد و انرژی، لزوم و مقدار کافی کالری، ویتامین‌ها، املاح معدنی و تغییرات آن‌ها در شرایط نگهداری یا فساد بحث می‌شود. منظور از هدف نهایی نیز واضح است که محیط زیست پایدار می‌باشد.

از جمله راهبردها نیز می‌توان مجموعه‌ای از سیاست‌های جلوگیری از ضایعات، تحول رفتاری و ایجاد تحرک، آموزش در مورد مصرف بهینه، بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی، ترویج

خود بودن، ساده زیستن و آرامش روحی و روانی، آموزش‌های تهیه و نگهداری و توزیع بهتر مواد مصرفی و حفظ کیفیت بالای کالاها و بسته‌بندی‌های مؤثر در حفظ کیفیت را نام برد. کیوان لولویی، سخنران بعدی این جلسه بود که ارزیابی خود را از جایگاه محیط زیست در توسعه و ارتباط آن با برنامه‌ریزی ارایه نمود. وی معتقد بود که غایت نهایی اهداف توسعه ملی و حفاظت محیط زیست، همانا بهره‌برداری از سرزمین به منظور فراهم ساختن شرایط زیست‌محیطی مناسب جهت شکوفایی توان و استعدادهای معنوی و مادی جامعه است. به عقیده وی، مسلم است که در طول جریان توسعه، همیشه احتمال بروز مسائل زیست‌محیطی وجود دارد. لیکن دقیقاً در همین جاست که باید از علوم مهندسی حفاظت محیط زیست کمک گرفت و اثرات زیست‌محیطی ناشی از اجرای برنامه‌های عمرانی را به حداقل ممن رسانید.

پس از نامبرده، دکتر سیدمحسن حسینی صحبت کرد. وی ابتدا، روش‌های متداول ارزیابی توان اکولوژیک در جهان را مورد بررسی قرار داده و محدودیت موجود در راه انجام هر یک از روش‌ها را بررسی نمود. به گفته وی، ارزیابی توان اکولوژیک رویشگاه‌های جنگلی، مقوله بسیار مهمی در مطالعات محیط زیست و جنگلداری در دنیا است که در کشورمان کمتر به آن توجه شده است. ارزیابی توان اکولوژیک، عبارت از ارائه شاخصی است که توان بالقوه رویشگاه‌ها را در ایفای نقش‌های مختلف جنگل، همانند تولید چوب، حفظ خاک، کنترل سیلاب، حفظ تنوع زیستی، تأمین نقش تفرجگاهی و تأمین آب نشان می‌دهد. نوع دخالت در محیط‌های جنگلی باید براساس توان اکولوژیک انتخاب گردد. روش‌های متداول ارزیابی توان اکولوژیک، شامل استفاده از شاخص‌های تنوع زیستی گیاهی و جانوری، منحنی‌های سایت اندکس، روش خاک و شکل زمین، رشد بین گیاهی، گیاهان شاخص، تجزیه برگ و لاشبرگ، زادآوری و نقشه‌سازی می‌باشد. دکتر سلطان نژاد، دیگر سخنران این جلسه، اثرات بهداشتی آلودگی هوای شهرها را در برنامه سوم توسعه بررسی نمود. وی ابتدا با اشاره به این که انسان در هر چهار شانه یک بار نفس می‌کشد و بدین ترتیب هر یک از ما سالیانه ۴ میلیون لیتر اکسیژن مخلوط (هوا) را مورد استفاده قرار می‌دهیم. اتمسفر زمین علاوه بر

هدف از آموزش محیط زیست، پرورش درک و فهم محیطی و ایجاد علاقه توأم با مسئولیت در گروه‌های مختلف جامعه است

اینکه یک منبع حیاتی اکسیژن محسوب می‌شود، از جنبه‌های دیگری نیز برای ما با ارزش است.

بدون جو، ارتعاشات مربوط به صدا به خوبی انتقال داده نمی‌شود، باران‌های موسمی وجود نخواهند داشت و بدون یک لایه مناسب اتمسفری، سیاره ما به شدت تحت باران‌های مهلک خورشیدی قرار خواهند گرفت و نهایت آنکه، بدون هوا، زمین مانند ماه عاری از حیات خواهد بود. وی سپس به تغییرات غلظت آلاینده‌ها و سازوکار پخش آن‌ها در محیط، به اثرات بهداشتی آلاینده‌های که سلامت انسان را تهدید می‌کنند، پرداخت و با توجه به برنامه سوم توسعه، در خصوص بحران‌های زیست‌محیطی و نحوه کنترل آلودگی هوا و هزینه‌های اقتصادی مربوطه، مطالبی را ارائه نمود.

دکتر منصور غیاث‌الدین، آخرین سخنران

دومین نشست این همایش بود که یک ارزیابی از اهداف کمی کاهش آلودگی هوای تهران را در برنامه سوم توسعه ارائه کرد. وی توضیح داد که آلودگی هوای شهر تهران جنبه ملی به خود گرفته است. در برنامه دوم توسعه نیز بخشی به مسائل و مشکلات آلودگی هوای تهران اختصاص داده شد و اهدافی برای کاهش آلودگی‌های مختلف تعریف گردید که می‌باید تا پایان برنامه پنج ساله سوم به آن دست می‌یافتند. وی سپس از کاهش آلودگی، از جمله کاهش مونو اکسید کربن از ۴۰ پی‌پی‌ام به ۱۵ پی‌پی‌ام، کاهش هیدروکربورها از ۳/۵ به ۱/۵، کاهش اکسیدهای ازت از ۱/۱ به ۰/۰۵، کاهش ذرات معلق از ۱۷۰ میکروگرم در مترمکعب به ۱۰۰ میکروگرم در پایان برنامه در تهران و کاهش آلودگی‌های هوای شهرهای تبریز، اهواز، اراک، شیراز و اصفهان در حد استانداردهای سازمان بهداشت جهانی اشاره کرد.

در مجموع، وی معتقد بود که مقادیر کمی ارایه شده منطبق با واقعیت نبوده و غیر کارشناسانه بوده است. حتی در بیان دو آلاینده مونو اکسید کربن و هیدروکربن‌ها از متوسط سالیانه استفاده شده که در هیچ استانداردی به صورت میانگین سالانه تعریف نشده است.

نقش شکل‌های مردمی در برنامه‌های توسعه

جلسه سوم این کنفرانس با سخنرانی دکتر لقایی در مورد جایگاه شکل‌های غیر دولتی در حفاظت محیط زیست ایران آغاز شد. وی توضیح داد، حفاظت و مدیریت محیط زیست امروز در جهان مسئله‌ای است که تمامی کشورها اعم از کشورهای صنعتی پیشرفته و کشورهای در حال رشد را به خود مشغول داشته است.

نگرش امروز جهانی، مشخص‌کننده این امر است که انجام امور مزبور که تمامی زمینه‌های زندگی انسان را دربرمی‌گیرد، بدون مشارکت عموم و بدون ایجاد تحولات اعتقادی نسبت به منابع و مصرف نمی‌تواند صورت پذیرد. زیرا یک تکاپوی جهانی با تلاش همه‌جانبه و با مشارکت تمامی اقشار جوامع و در سطوح بین‌المللی و منطقه‌ای و محلی و بومی امکان‌پذیر خواهد بود و این خود نیاز به هدف‌گذاری، توانمندسازی نیروی انسانی و ایجاد سازوکار و ابزار لازم برای حضور و دخالت دارد.

وی افزود، در برنامه سوم توسعه، امر مشارکت مردم و نهادهای غیردولتی در حوزه

محیط‌زیست و منابع طبیعی عنوان شده است و این امر از طریق حمایت از نهادینه شدن مشارکت با ایجاد تشکل‌های غیر دولتی زیست‌محیطی در حوزه‌های مختلف مثل برنامه‌ریزی، مدیریت، تدوین و توصیه قوانین صورت می‌گیرد.

عمید مرن‌دی، سخنرانی بعدی این جلسه نیز جایگاه محیط زیست ایران را در جامعه جهانی بررسی کرد. وی توضیح داد، هر نقطه از ایران دارای جاذبه‌های مختلف اکوتوریسم می‌باشد که شناخت صحیح هر کدام از این نقاط، مستلزم پژوهش و بررسی دقیق است. در جامعه جهانی کنونی، توجه به محیط زیست جزو برنامه‌های اولویت‌دار می‌باشد و پیشرفت یا پسرفت هر کشور در مقوله محیط‌زیست بسیار حائز اهمیت است. وی با توجه به آمار و ارقام ارائه شده در سطح جهانی، به بررسی جایگاه واقعی ایران در مقوله محیط زیست پرداخت.

ارزیابی میزان آگاهی در مدارس در زمینه موضوعات زیست‌محیطی و روش ارتقای آن، عنوان مقاله مهندس مهرداد هادی‌پور بود. به نظر وی، هدف از آموزش محیط زیست، پرورش درک و فهم محیطی و ایجاد علاقه توأم با مسئولیت در گروه‌های مختلف جامعه است تا با به وجود آمدن حساسیت در افراد نسبت به حوادث و تغییرات فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و تأثیرات آن بر محیط زیست و داشتن قدرت تشخیص و توصیف مسائل زیست‌محیطی، بتوانند در ابداع روش‌های و حل معضلات زیست‌محیطی مهارت‌هایی را کسب کنند. وی با توجه به تجزیه و تحلیل‌ها و بررسی‌های انجام شده، عنوان کرد که یافته‌ها بیانگر لزوم آموزش محیط زیست در جامعه و ضعف میزان اطلاع‌رسانی زیست‌محیطی است. ایجاد کلاس‌های آموزشی، فیلم‌ها و برنامه‌های آموزشی و مشارکت افراد برای حفظ محیط زیست، از جمله راه‌هایی است که می‌توان به وسیله آن‌ها، سطح آگاهی مردم را ارتقا داد.

ابعاد زیست‌محیطی برنامه‌های توسعه

جلسه چهارم این کنفرانس، با عنوان نگرشی بر ابعاد زیست‌محیطی قانون برنامه‌های دوم و سوم توسعه، با سخنرانی دکتر روزبه آغاز شد. عنوان مقاله وی، نقش استانداردهای مدیریت زیست‌محیطی در حفاظت از محیط زیست بود. بدین ترتیب که جامعه بشری در سال‌های اخیر با سه مشکل عمده، یعنی بحران جمعیت، آلودگی محیط زیست و بحران آب مواجه بوده است.

غایت نهایی اهداف توسعه ملی و حفاظت محیط زیست، همانا بهره‌برداری از سرزمین به منظور فراهم ساختن شرایط زیست‌محیطی مناسب جهت شکوفایی توان و استعداد‌های معنوی و مادی جامعه است

اگرچه در ظاهر امر این سه مشکل از نظر موضوعی متفاوت به نظر می‌رسند، با این همه ارتباط اجتناب‌ناپذیری بین آن‌ها وجود دارد.

استاندارد مدیریت زیست‌محیطی بر طبق الگوی ایزو ۱۴۰۰۱ که در سال ۱۹۹۶ میلادی و حدود چهار سال پس از صدور بیانیه ریو (منشور زمین) انتشار یافته است، در صورت اجرای مؤثر در سازمانها، زمینه‌های لازم را برای توسعه پایدار فراهم می‌آورد. در قالب این استاندارد، مسائلی مانند مصرف بهینه منابع، از جمله انرژی، پیشگیری از آلودگی و انطباق با قوانین و مقررات زیست‌محیطی مطرح است که به خودی خود حرکت سازمان را به سمت تعالی هموار

می‌سازد. وی در صحبت‌های خود با بررسی این استانداردها، دلایل عدم استقبال سازمان‌های ایرانی را نیز بررسی نمود و نتیجه گرفت که باید سازمان‌ها را به سوی پیاده‌سازی نظام مدیریت زیست‌محیطی ترغیب نمود. در این میان، سازمان‌های غیر دولتی نیز نقش بسیار مهمی دارند تا آن‌ها را برای انجام این فرآیند متمایل سازند.

در ادامه جلسه، حسین محمد پورزند، دیدگاه‌های بین‌المللی را در رابطه با ضرورت تدوین و اجرای حسابداری محیط‌زیست با این تعریف که حسابداری محیط‌زیست مبتنی بر تلقی محیط‌زیست به عنوان یک منبع سرمایه و به حساب آوردن هزینه‌های زیست‌محیطی به عنوان یکی از هزینه‌های قابل قبول در فرآیندهای اقتصادی و محاسباتی است، توضیح داد.

نادر ساعد، سخنران بعدی این جلسه بود که نگرشی حقوقی بر جایگاه حفاظت از محیط زیست داشت. به گفته وی، تحقق توسعه پایدار که مستلزم سازگاری فرآیند توسعه با ضرورت‌های زیست‌محیطی است، مستلزم تدابیری حقوقی است که ضمن برخورداری از اوصاف عمومیت، دایمی بودن، لازم‌الاجرا بودن و داشتن ضمانت اجرای مؤثر، همان نظام حقوقی داخلی را به رعایت مقتضیات مذکور ملزم سازد.

به نظر وی، قانون برنامه سوم توسعه، تلاشی است که روند توسعه پایدار پنج ساله کشور (۱۳۷۹-۱۳۸۳) را سازماندهی نموده است. از بعد حقوقی نیز لازم است به محیط زیست نگرش خاصی مبذول شود، به طوری که با جامه عمل پوشاندن به حقوق بین‌المللی محیط زیست و پروتکل‌های تعیین شده، باید در حفظ محیط زیست جهانی کوشید.

محیط زیست و استراتژی مصرف پایدار، عنوان سخنرانی مصطفی خادمی، سخنران دیگر این جلسه بود. وی با ترمیمی از وضع موجود و روند مصرف در کشورهای مختلف جهان و با تأکید بر بهره‌برداری از منابع و سطح مصرف در کشورهای در حال توسعه، مصرف پایدار را به عنوان شاخصی از حفظ محیط‌زیست، کیفیت زندگی و راه اجتماعی بیان نمود.

وی گفت، مؤلفه‌های مختلفی توسط مجامع بین‌المللی برای دستیابی به مصرف پایدار مطرح می‌گردند که از میان این مؤلفه‌ها، وی بحث خود را بر روی دو تناوب تخصصی-اجرایی، یعنی برجسب زدن بر روی کالاها و همچنین تبلیغات

متمرکز نمود. تشکیلات بین‌المللی برجسب‌های زیست‌محیطی، نه فقط در کشورهای صنعتی، بلکه حتی در آسیا نیز مستقر شده و خیلی فعال هستند. به گفته وی، برجسب‌های زیست‌محیطی ابزاری برای تعیین و معرفی مصرف پایدار، ارائه آگاهی به مصرف‌کننده، تشویق تولیدکننده، بهره‌برداری روزافزون و بالاخره عامل مهمی در سازوکار تولید، سیاست‌های کارا و حفاظت محیط زیست است. اکنون در سطح جهان، هر نوع تولید سبز و کارآرا با برجسب‌های زیست‌محیطی معرفی می‌نمایند. ابزار تخصصی دیگر که در خدمت تعیین الگوی مصرف پایدار و ارزیابی آن می‌باشد، تبلیغات است.

محیط زیست، جمعیت و الگوی مصرف

اولین سخنران آخرین نشست این همایش، با عنوان جمعیت و الگوی مصرف، دکتر ارجمندی بود که چالش‌های بخش کشاورزی را در ارتباط با حفظ محیط زیست در برنامه اول و دوم توسعه و ضرورت توجه به آن‌ها را در برنامه سوم بررسی نمود. به عقیده وی، بخش کشاورزی یکی از ارکان مهم اقتصادی کشور است که علی‌رغم کوشش‌های به عمل آمده طی دو دهه اخیر و دست‌آوردهای مثبت آن، هنوز از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل آن استفاده بهینه‌ای نمی‌شود.

استفاده بخش کشاورزی از منابع پایدار، از جمله خاک، آب، جنگل، مرغ و ذخایر ژنتیکی، موجب ایجاد ارتباطی تنگاتنگ بین مسائل کشاورزی و مسائل زیست‌محیطی شده است. این امر لزوم توجه کامل به اثرات متقابل توسعه کشاورزی پایدار و حفظ محیط زیست را می‌طلبد.

در طول دو برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، طرح‌های توسعه‌ای متعددی در بخش کشاورزی به اجرا درآمده است که در اجرای آن‌ها، توجه به حفظ پایداری و مسائل زیست‌محیطی در دستور کار بوده است. لیکن هنوز مسائل نگران‌کننده‌ای در خصوص تخریب منابع پایدار و بهره‌برداری بی‌رویه از آن‌ها وجود دارد که در رأس همه عوامل ناپایداری منابع تولید پایدار، باید به فقدان سیاست‌های استراتژیک بلند مدت اشاره شود. از آنجا که تخریب در طول سالیان دراز ایجاد شده است، بنابراین اصلاح و اثربخشی طرح‌های توسعه کشاورزی پایدار نیز طولانی مدت خواهد

برجسب‌های زیست‌محیطی ابزاری برای تعیین و معرفی مصرف پایدار، ارائه آگاهی به مصرف‌کننده، تشویق تولیدکننده، بهره‌برداری روزافزون و بالاخره عامل مهمی در سازوکار تولید، سیاست‌های کارا و حفاظت محیط زیست است

بود.

بنابراین ضرورت دارد که با آینده‌نگری و توجه به افق‌های دورتری از مسائل توسعه، نسبت به تجدیدنظر در سیاست‌های موجود و تدوین چارچوب سیاست‌های استراتژیک توسعه کشاورزی و حفظ محیط زیست اقدام شود.

آرموند کشیشیان، سخنران بعدی بود که اثرات سوء ناشی از آلودگی‌های نفتی و غیر نفتی بر جوامع زئوپلانکتونی کرانه‌های شمالی خلیج فارس را توضیح داد. به گفته وی، تعداد کمی از جوامع زئوپلانکتونی در ۹ ایستگاه سواحل شمالی خلیج فارس در ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند. کاهش مقدار اکسیژن محلول و pH، رابطه مستقیمی با کاهش تعداد کل جوامع زئوپلانکتونی در این منطقه دارد. در حالی که این امر در مورد افزایش مقدار TIC و TOC همانند درجه حرارت و کدورت، رابطه عکس دارد. همچنین، تغییرات شوری اثرات ضد و نقیضی در تعداد کل جامعه زئوپلانکتونی از خود به جای می‌گذارد. ناهنجاری‌های مشاهده شده در افراد جوامع زئوپلانکتونی، باعث ایجاد جراحات‌های مرگبار بر روی بدن کائیتوگنات‌ها، کاهش اندازه جثه، افزایش مدت دوره‌های پیش از بلوغ در تاژک پایان، ناهنجاری‌ها در بلوغ و ترغیب عمومی در افزایش گونه‌های کوچک شده است.

راه‌آهن و محیط زیست، عنوان سخنرانی دکتر کاظم فروزنده، سخنران بعدی این جلسه بود. وی گفت، گسترش روزافزون شهرها و جامعه انسانی و نیاز به ارتباطات، توجه به امر حمل و نقل را دو چندان نموده و این صنعت،

بخشی از آلودگی محیط‌زیست را به خود اختصاص داده است. ولی با این وجود، حمل‌ونقل ریلی یکی از بهترین و پاکیزه‌ترین شقوق می‌باشد.

آخرین سخنران این جلسه، محسن طیبی بود که بناهای تاریخی و محیط زیست، چالش‌ها و راهکارها را بررسی نمود. به گفته وی، موارث فرهنگی دربرگیرنده بخش اعظمی از هویت، تاریخ، فرهنگ، مذهب و تمدن ماست که از دو دیدگاه فرهنگی و اقتصاد قابل توجه می‌باشند.

وی به شناخت آلاینده‌های زیست‌محیطی و چگونگی تأثیر مخرب آن‌ها بر بناهای تاریخی و نیز ارائه راهکارهایی در جهت حفظ و نگهداری بناها پرداخت. او معتقد بود که عوامل انسانی و تخریب، مسئله بسیار پیچیده‌ای است و فعالیت‌های انجام شده در جهت جلوگیری از این‌گونه تخریب‌ها، چه در سطح بین‌المللی و چه در مقیاس ملی بسیار ناچیز است. از جمله این تخریب‌ها، آسیب‌های ناشی از لرزش، اختلالات آبی و آلودگی هواست. البته جمع بین موضوع محیط زیست و میراث فرهنگی، دارای سابقه‌ای بسیار کم و کوتاه‌مدت است و هنوز در این زمینه، نیاز به تحقیقات وسیعی وجود دارد. همچنین وی متذکر شد که به جهت نیاز به زمان و هزینه برای شناخت و درمان آسیب‌های زیست‌محیطی بر بناها، می‌توان عجلاناً از راهکارهای ارائه شده جهت کاهش تأثیرات مخرب آلاینده‌ها و حفظ و نگهداری بناهای تاریخی سود جست.

در مجموع، با برگزاری جلسات مختلف و بررسی کلیه ابعاد مرتبط با مسائل زیست‌محیطی، برخی از راهکارهای مناسب برای برطرف کردن این مسائل ارائه شد. همچنین گفته شد که باید توجه به این امر را تبدیل به یک موضوع بین‌المللی کرد و توجه به آن را همگانی دانست. حتی کشورهای همسایه نیز باید نسبت به میزان آلودگی یکدیگر حساسیت نشان دهند تا از این طریق، رشد آلودگی محیط زیست در سطح جهانی کاهش یابد.

ضمناً در حاشیه این همایش، نمایشگاه فن‌آوری‌های زیست‌محیطی نیز برپا بود که در آن، شرکت‌های مربوطه، محصولات و نوآوری‌های خود را به معرض نمایش گذاشته بودند. البته تکنولوژی‌های محیط زیستی موجود در برخی صنایع نیز نشان داده شد که چگونه هر صنعتی به این قضیه توجه نشان می‌دهد.

فرانک عبیدی

